

UDK 821.163.42 (091)
Stručni rad
Primljen 20. siječnja 2012.
Prihvaćen 9. listopada 2012.

TIHANA PŠENKO

Husain
Novo Brdo 21, HR-44 320 Kutina

DAVOR PISKAČ

Hrvatski studiji
Sveučilište u Zagrebu
Borongajska cesta 83d, HR-10 000 Zagreb
dpiskac@hrstud.hr

BOJA U PJESNIŠTVU HRVATSKOG EKSPRESIONIZMA (A. B. ŠIMIĆ, V. ČERINA)¹

Boje su jedan od temeljnih elemenata ekspresionizma pa tako i ekspresionističkog pjesništva. Cilj čistih boja u ekspresionizmu nije prikazati ono svojstvo koje određena stvar doista ima, već ono apstraktno, vizionarsko, dočarati ekspresiju stvari, prikazati unutarnje viđenje stvari. Antun Branko Šimić najznačajniji je hrvatski ekspresionistički pjesnik i u skladu s ekspresionističkom poetikom, često rabi boje. Vladimir Čerina slabije je zapažen pjesnik u smislu ekspresionizma, ali upravo zahvaljujući i specifičnoj uporabi boja biva svrstan među hrvatske ekspresioniste. Ovaj će se rad usmjeriti na istraživanje učestalosti uporabe boja u oba pjesnika. Istraživanje je provedeno na gotovo cjelokupnom dostupnom pjesništvu Šimića i Čerine te se uz pomoć konkordancije došlo do vrlo konkretnih zaključaka u smislu funkcije uporabe boja u obaju pjesnika.

Ključne riječi: ekspresionizam, Antun Branko Šimić, Vladimir Čerina, boja, pjesništvo

¹ Izvorni tekst ovoga rada nastao je u sklopu istoimenog diplomskoga rada Tihane Pšenke pod mentorstvom doc. dr. sc. Davora Piskača. Rad u ovome obliku nastao je u koautorstvu s doc. dr. sc. Davorom Piskačem.

Uvod

Ekspresivistički obrat u umjetnosti podrazumijeva usmjerenost na izražavanje, na osjećaje umjetnika i jedinstvenost njihovih osoba, a ne samo na njihovo umijeće, stvaralaštvo. Taj obrat u odnosu na osobu i zajednicu razvijen je još krajem osamnaestoga stoljeća, a označava modifikaciju, odbacivanje shvaćanja umjetnosti kao mimetičke djelatnosti. Ekspresionizam kao pravac, kao -izam, u svojim programima teži neposrednosti, spontanosti pa su nerijetko krikovi jedan od motiva pa čak i asocijacija na sam pojam ekspresije. Prema hrvatskome rječniku (Anić 1998), ekspresija se definira kao izraz, izražajnost, ili pak, u umjetničkom smislu, proces kojim se subjektivno stanje umjetnika objektivira, ostvaruje u nekom umjetničkom djelu.

No kako je već poznato, prepoznati emociju i doživjeti je nije jednako: postoji razlika između unutrašnjeg i vanjskog. Npr., kako tumači Nadežda Čaćinović, romantizam podrazumijeva naglašavanje ekspresije onog unutrašnjeg u čovjeku, kako u pjesniku, tako i u čitatelju: kao u racionalistički udaljenom promatranju svijeta, dočim ekspresionizam, za razliku od romantizma, polazi samo od autora, pjesnika, a želi prikazati unutarne emocionalno stanje pjesnika, odnosno neke specifične emocije koje oblikuju njegovo osobno viđenje svijeta. Zbog toga je ekspresionizam specifičan kao pravac u književnosti te predstavlja jedinstven iskorak u povijesti književnosti (Čaćinović 2002).

Ekspresionističko pjesništvo u Hrvatskoj, prema periodizacijskim orijentirima, započinje 1914. godine, čemu u prilog idu činjenice poput pojave *Hrvatske mlade lirike*, prividnog kraja jedne stilske paradigme, smrti velikog hrvatskog pjesnika A. G. Matoša (ali i F. Markovića, F. Galovića), do prvih Krležinih tekstova (*Maskerata*, *Legenda*) te početka Prvog svjetskog rata koji predstavlja temeljnu društveno-povijesnu činjenicu ekspresionizma. Važna je i pojava časopisa *Vihor* pod vodstvom pjesnika Vladimira Čerine, koji već u samom nazivu časopisa nosi ekspresionističku notu. Završnom godinom ekspresionizma kao razdoblja smatra se, prema Milanji, 1928. godina koju s jedne strane određuje Krležino osporavanje dotadašnje vlastite književne djelatnosti, održavanje posljednjeg Hrvatskog proljetnog likovnog salona, a s druge strane atentat na Stjepana Radića i kraj ideje o barem djelomičnom demokratskom ustrojstvu onovremene političke scene. Na književnu scenu, prema istom autoru, stupaju različiti stilski postupci, u teoriji poznati kao socijalno angažirana književnost, što nikako ne obuhvaća onovremenu višeslojnu književnu stvarnost (Milanja 2002a).

S aspekta teorije književnosti, niti jedan onovremeni pjesnik nije pisao isključivo ekspresionističke pjesme, kako tvrdi Nikola Ivanišin (Ivanišin 1990), pa se u tom smislu postavlja i pitanje o opravdanosti terminološkog određenja hrvatske ekspresionističke lirike. Ekspresionizam se stoga češće naziva fenomenom u hrvatskom pjesništvu, pri čemu se začetak toga fenomena nalazi u pjesmi *Metamorfoza* Ante Kovačića iz 1878. godine, a, kako tvrdi Ivanišin, kraj je obilježen *Preobraženjima* A. B. Šimića, od 1918. do 1920. godine kada je zbirka objavljena (Ivanišin 1990). Nedvojbeno je pritom da je impresija idile zamijenjena ekspresijom buktećeg nesklada u svijetu i u samom čovjeku. Ekspresionisti su svojim pjesništvom apelirali na ljudsko u čovjeku, veličali vrijednost srca, duh je bio regulativno načelo svemira, a pojave sjaj božanskog bitka. Milanja navodi kako u formalno-morfološkim okvirima rastrganoj slici svijeta odgovara i “rastrgan” stih, u kompozicijskom smislu neproporcionalnost i nesuglasnost, sadržajnoj destrukciji njezina formalna destrukcija. Pretjerana doživljajnost uvjetovala je pojačan patos, gestu, dojam, a slikarski krik u književnosti se najčešće *prevodio* kao neartikulirano vraćanje primitivizmu (Milanja, 2002b: 15). Stamać pak sugerira da su ekspresionisti na stvarnost u kojoj su se zatekli odgovarali krikom ili pak šutnjom (Stamać 1977). U lirskim je pjesmama, kako tumači Šicel, taj stav rezultirao slobodnim stihom, porušenim tradicionalnim poetičkim načelima, dinamikom, izazovnim bojama koje se nižu u stihovima poput onih u ekspresionističkom slikarstvu jednog velikana poput Kleea, Muncha, Kandinskog ili sličnih (Šicel 2007), a ta se specifičnost ogleda u emocionalnoj ekspresiji okarakteriziranoj iskrivljenim formama i uporabom boja na do tada posve nepoznat način.

Boja u pjesništvu i slikarstvu ekspresionizma

Obojen pjesnički jezik svoj temelj ima u modernom slikarstvu koje se u to vrijeme najbolje osjeća u plohama, linijama i bojama. Ono želi upotrijebiti čiste boje² i linije s ciljem izravnog djelovanja u svojoj unutarnjoj snazi.

² Boja u svakodnevnom životu ima mnogostruko značenje i teško ju je precizno definirati. Boja je dojam što ga na oko ostavljaju različita zračenja od kojih se sastoji svjetlost, u bilo kojem leksikonu boja se pak definira otprilike kao psihofizikalni fenomen induciran svjetlom (Anić 1998). Postoje tople (žuta, crvena, narančasta) i hladne boje (plava, zelena, ljubičasta), kromatske i akromatske (crna, bijela i siva), ali se i za glazbene tonove kaže da imaju boju pa prema tome boja postaje nešto univerzalno, nešto što nije određeno samo osjetilom vida. Bojom smo okruženi sa svih strana i recepcija boje ovisi ponajviše o nama samima. Akromatske boje možemo shvatiti kao pigmente koji sežu od najbještvijeg do najtamnijeg. Neke su

Slikar Kandinski tvrdio je da žuta boja ima posebnu sposobnost uspinjanja kako bi dostigla visine nepodnošljive uhu i duhu, ton trube koji svira sve više, prodornije i nanosi bol.³ Plava boja pjesmama daje privid melankolije koja se može usporediti s filozofima Nietzscheom i Schopenhauerom (Kandinski 1999: 186). Ta sjeta plave boje osjeti se itekako kod Šimića,⁴ ali i kod Čerine. Kandinski navodi da je plava boja suprotna žutoj, ima silazan ton u beskonačne dubine, asocira na ton flaute (ako je ton svijetloplav), na violončelo (ako je ton tamniji) i na koncu na kontrabas u kojem se mogu osjetiti dubine plavog. Zelena je boja, prema njemu, dobro uravnotežena i odgovara srednjim i širokim tonovima violine, a crvena je sukladna snažnim udarcima bubnjeva. U narodu se zelena boja smatra bojom nade, crvena bojom čežnje, ljubavi, osjećaja, žuta bojom ljubomore. Ekvivalent tomu nalazi se i u ekspresionističkom pjesništvu u kojem se te boje doista mogu tako protumačiti. Nisu samo strani slikari upozoravali na sinkroniju pojave i uloge boje u slikarstvu i književnosti; hrvatski kritičar i teoretičar Iljko Gorenčević konstatira: “Problem djelovanja i sugestivna snaga najmodernije umjetnosti zove se boja, boja, boja” (Gorenčević prema: Brlenić-Vujić 2004: 132).

Pjesnici ekspresionizma drugačije su doživljavali svijet. U njihovom je stvaralaštvu drugačija auditivna, a osobito vizualna dimenzija. Oni su jed-

pak kromatske boje svjetlije ili tamnije od drugih i moguće je njihovu svjetlinu uspoređivati sa svjetlinom sive akromatske boje. Ta se karakteristika boja naziva svjetloća ili luminacija, a znači relativnu količinu svjetla bilo koje valne dužine koju boja prividno emitira. Broj boja i njihovih nijansi je u prirodi neizmjeran jer i najmanja promjena valne dužine kreira novu, odnosno drugačiju boju. Što se tiče osnovnog doživljaja boje, klasificiraju se kao kombinacija šest temeljnih boja (Tanhofer 2008).

³ Boja se, kao izraz u slikarstvu, temelji na ekspresivnosti kontrasta i već je samim takvim definiranjem bliska pojmu ekspresije preko kojega je također možemo povezati s ekspresionističkim pjesništvom. O boji se kao o kreativnom elementu uglavnom ne razmišlja, smatra je se tek *slučajnim suputnikom*, bilo to u filmu, reklamama ili pak lirskim pjesmama. U fotografiji i filmu boja ima značajnu ulogu. Zanimljivo je da je teorija *kolor-fotografije* bila poznata tek od 1855. godine, a prikazao ju je James Clerk Maxwell tek 1861. godine, dok boja na filmu nije bila primjenjivana sve do pojave *Kinematokolora* prikazanog 1909., a lansiranom 1911. godine (Tanhofer 2008). Povučemo li paralelu upotrebe boje u pjesništvu, ono bilježi prilično dužu povijest, jer se boje upotrebljavaju još u biblijskim psalmima, doduše oskudno, pa nadalje, no tek u romantizmu, a potom impresionizmu i ekspresionizmu one dobivaju značajnije mjesto u pjesništvu.

⁴ Put do pjesničkog oblikovanja u ekspresionizmu ne vodi od oka do pjesnikove duše što je bio slučaj do sada, već upravo obrnuto (Konstatinović 1967). Podudarnosti tendencija ekspresionističkog slikarstva i pjesništva ponekad se pripisuju stvaralaštvu A. B. Šimića. Primjer je veza norveškoga umjetnika Edwarda Muncha i Šimića, odnosno njegove pjesme *Ljubomora* i Munchove istoimene slike, kao i slike *Krik* i pjesama *Teški zrak* i *Zavedena*. Nije moguće sa sigurnošću tvrditi da je Šimić napisao te pjesme inspiriran gledanjem spomenutih slika, iako se paralele zaista mogu povući, što detaljnije objašnjava Ivanišin (Ivanišin 1990).

nostavno drugačije promatrali svijet oko sebe i u sebi. Nisu ga vidjeli kao njihovi prethodnici ili suvremenici, realisti, naturalisti, impresionisti. Upravo to razlikovno svojstvo vizualiziranja Ivanišin navodi kao jedno od temeljnih karakteristika ekspresionističkog pjesništva (Ivanišin 1990).

Načelno o bojama u pjesništvu Antuna Branka Šimića i Vladimira Čerine

Čerina u sedam stihova svojih pjesama iz zbirke *Pjesme* navodi imenicu *boje* s kojom je naglasio tu sastavnica ekspresionističke poetike kojoj se u jednom dijelu svoga stvaralaštva i priklonio, iako u tom kontekstu njegovo ime ponekad izostaje. Ipak, brojni primjeri boja u njegovim pjesmama jedini su element koji je u nekim njegovim stihovima doista ekspresionistički. Upotreba boja kod Čerine u zbirci *Pjesme*, u kojoj se nalaze 24 njegove pjesme, skromnija je nego kod A. B. Šimića i ekspresionistički je ton u odnosu na boje slabiji, ali ipak prisutan. Čerina je pomoću boje gradio sinestezije, ugođaje, usporedbe, opise, ali je manje kontrastirao (za razliku od proze, primjerice esejijskog teksta o Kamovu, u kojoj je izrazio i vlastiti stil pisanja) u odnosu na Šimića koji je nenadmašan pjesnik hrvatskog ekspresionizma.⁵

Za razliku od Čerininog, Šimićev je ekspresionizam snažno obojan pa se o bojama u Šimićevu pjesništvu dosta i govorilo. Tako Cvjetko Milanja ističe da Šimić bojama pridaje atribucijsku funkciju. Drugim riječima, Šimićeve su boje deskriptivne, one ukazuju na pojedinu značajku onoga o čemu se govori. Dok boje kod većine ostalih hrvatskih ekspresionističkih pjesnika predstavljaju neki simbol (crvena boja kod Krleže ili Cesarca u smislu revolucije), kod Šimića su one, kako navodi Milanja, uglavnom opisne, odnosno, imaju funkciju atribucije (prema Sorel 2002).

Radovan Vučković (Vučković 1969) slaže se da boje Šimićevih ranijih pjesama (koje često opjevavaju seoske motive, tišinu) imaju funkciju atributa i njihov je smisao prikazivanje, a ne upućivanje na što. Tom se deskriptivskom nakanom pjesništvo približava likovnoj umjetnosti, daje mu novu, likovnu dimenziju, iz čega je vidljivo da je svakako poznao apstraktni karakter

⁵ Kao i Šimić, Čerina ponajprije koristi akromatske boje i plavu, samo u različitom omjeru. Čerini je na prvome mjestu bijela, potom crna i plava, dok je Šimiću plava na prvome mjestu, a potom bijela i crna. U crvenu su boju ubrojene varijante *rumen* koji se ponavlja četiri puta i *grimiz* u smislu jarko crvene koji je upotrijebljen samo jednom, ali ekspresionističko apstraktnim stihom u pjesmi *Samoća i vino* u kojoj *grimiz se maštama lijeva*.

onovremene suvremene likovne umjetnosti i radio na jednom od spomenutih ekspresionističkih načela brisanja granica među umjetnostima, ali i snažnom vizualnom, kolorističnom karakteru.

Krešimir Bagić u članku *Antun Branko Šimić: mogući portret pjesnika* karakterizira Šimićev pjesnički izraz hladnim, preciznim, gnomskim, te ustvrđuje da su boje koje Šimić upotrebljava osnovne, i to plava, bijela, crvena, zelena, žuta i crna. Kako tumači Bošnjak (Bošnjak 2002), Ivo Frangeš je takvu upotrebu boja nazvao siromašnom i reduciranom, dodavši da su matoševci i vidrićevci bojali svoje stihove pastelnim bojama, blagim preljevima i bogatim nijansama. Frangeš Šimićevu upotrebu boja shvaća s ciljem kontrastiranja, a ne slikanja.

Posve je sigurno da je Šimić rabio boje u svakom navedenom smislu, ali kada se podrobnije interpretiraju, boje Šimićeva pjesništva mogu otkriti još podosta toga. U nizu sljedećih primjera razmatrat će se učestalost te funkcije uporabe boja u Šimićevu i Čerininu pjesništvu. Ovo se istraživanje u tome smislu može shvatiti kao nadogradnja dosadašnjih spoznaja.

Učestalost i funkcije uporabe boja u Šimićevu pjesničkom izrazu

Djelovanjem boje, prema V. Kandinskom (Kandinski 1999: 164) dolazi se do fizičkog ili do psihičkog djelovanja. Uz fizičko su vezani fizički osjeti poput hladnoće, topline. Ta se iskustva uče, usvajaju, a nakon što izazovu određeni osjećaj “Vrlo intenzivno zanimanje iščezava, a igra se plamena bori s potpunom ravnodušnošću /.../ Isto se događa i s bojom, koja na nižem stupnju može prouzročiti samo površno djelovanje, djelovanje koje se gubi ubrzo nakon okončanog podražaja” (Kandinski 1999: 165). Što se tiče psihičkog djelovanja boje “tu se očituje psihička snaga koja izaziva duševnu vibraciju” (Kandinski 1999: 165). Tako boje dobivaju okus i miris, razvijaju se sinestezije pa tako možemo govoriti o “isviranim violinama koje pri svakom dodiru gudala vibriraju u sivim svojim dijelovima i vlaknima” (Kandinski 1999: 167). Tu boja postaje izravnim djelovanjem na dušu pa ako je duša klavir s mnogo žica, boja je batić, tipka, a umjetnik ruka koja pritiskom na tipku dovodi do vibriranja. “Jasno je, dakle, da harmonija mora počivati samo na načelu svrhovitog doticanja ljudske duše” (Kandinski 1999: 168).

U zbirci *Sabrane pjesme*, u kojoj se nalaze pjesme iz jedine Šimićeve zbirke *Preobraženja*, pjesme objavljene u časopisima između 1913. i 1924. i pjesme objavljene posthumno, upravo se radi o razvoju fizičkog, u manjoj mjeri, te

psihičkog doživljaja boja. Šimić je zaista umjetnik koji svojom rukom svira boje kako bi potaknuo psihički doživljaj. Pri tome veći naglasak stavlja na određene boje.

Statistički gledano, plava se boja spominje čak 99 puta i to 83 puta u raznim varijantama leksema *plav* (plav, plavkast, plavlji, plavetni), a još 16 puta leksemom *modar*. Plava se boja doživljava prije svega kao simbol dubine (prema prirodnom poretku stvari plave su morske dubine, nebo je plavo, noć), stabilnosti, mudrosti, istine, melankolije, metafizičkog. U teoriji je definirana kao hladna boja, što naglašava i Kandinski: “Čitav se problem svodi na krajnje jednostavan oblik. Dva velika odjeljka koja pri tome odmah uočavamo jesu: 1. toplina i hladnoća kolorističkog tona i 2. njegova svjetlost ili tamnoća.”⁶ I zaista, Šimićevska plava jest “hladna” i “tamna” boja koja ima svoju funkciju oslikavanja “tamnih” psihičkih raspoloženja. Tako Vladimir Milarić u svom članku *Govor boja* (Milarić 1957) tvrdi da plava boja u Šimićevim *Preobraženjima* ima funkciju izražavanja čeznuća, s obzirom na to da su čeznuće i bol ključne točke te zbirke, no takvo se mišljenje ne može poopćiti. Plavu je boju u Šimićevim *Sabranim pjesmama* nemoguće svesti na jedno značenje. U velikom se broju stihova ona javlja u impresionističkom smislu, a ne ekspresionističkom jer Šimić opjevava *plavo nebo*:

Pozaune su stale. Prva zvijezda dršće
*I **plavo** nebo slazi prema zemlji (Veče i ja)*

O podne se na šetalište slete mnoge žene
- O odakle sve dođu? -
ko jata tica

*što ispod **plavog** neba k nama na zemlju se spuste (Žene, mladići, ljeto)*

*Veče slazi s neba **plavog** (Mrtva ljubav)*

*Iz **plavog** svoda ponad naših glava*
iskrslo
crveno silno
stoji sunce (Svijetlo jutro)

Bože, o kako jutros se nebo
*Svijetli i **plavi, plavi!** (Pobjednici na livadi)*

⁶ (Kandinski 1999: 184)

*Kroz **plavo** veče nebo, žute zvijezde
Kroz **plavo** veče zelenkaste lampe (20 godina)*

Osim neba, Šimiću su plave i *noći, mjesečina, zrak, oblaci* pa čak su i *plave zvijezde*. Zajednički nazivnik ovih izraza je funkcija motiva visine, čak astralnog, što se može protumačiti kao slutnja često skriveno izražavana u Šimićevim stihovima ili pak nada u budućnost.

Metafizičko značenje plave boje ponajviše se osjeća u stihovima u kojima je plava praznina, prostor, suton, staze ili pak sam pjesnik. U takvim se stihovima također osjeća pjesnikova slutnja, nada, traženo smirenje:

*U vrtovima sunčaju se gole djevojke
i **plavi** mlaz visoka vodoskoka
u **plavu** prazninu
šumi
(Podne i bolesnik)*

*Neka naša tijela mirna, prozirna i **plava** usnu
snom nevinih i tihih biljaka. (Molitva za preobraženje)*

*Ja koracam livadama **plav** od sutona (Hercegovina)*

*Ja lutam **plavim** stazama u tvom vrtu*

*U **plavom** zraku golo tijelo se zablista
krikne (Povratak)*

*Onda tražim tvojih očiju dubljine,
Što ko **plav** i **zelen** bezdan mirno sjaju (Utjeha očiju)*

Nakon plave, žuta se boja u *Sabranim pjesmama* spominje čak 51 put, dok se od toga u *Preobraženjima* spominje tek u dvije pjesme (*Ljubav - Zgasnuli smo žutu lampu* i *Cvijet u kavani - Odjednom svi ih puti izvedu u suhu žutu i beskonačnu prazninu*). Zanimljivo je da Kandinski (Kandinski 1999: 186) upravo navodi kako je kretanje boja od plave prema žutoj jedan od temeljnih obrazaca razvijanja kontrasta i duševne napetosti: "Prvi krug (žuto) bode oko, dok drugi (plavo) u oko tone" (Kandinski 1999: 186). Najviše je žute boje u pjesmama objavljenima u periodici između 1913. i 1924. godine, što se podudara s jačanjem ekspresionističkog osjećaja i nakon dominiranja plave boje

uslijedila je upravo žuta. Kao što je slučaj s plavom bojom, i žutu Šimić u nekim pjesmama upotrebljava deskriptivno, konvencionalno pa tako kaže da je jesen *žutim lišćem skriva* (*Lutanje*), *vrtovi u dolu žute se u tuzi/jesenskoga dana bojom žutog vina* (*Vrtovi u dolu*), *žuto klasje* (*Veče ljubavi*), *žute lampe* (*Tijela*), *žuto sunce* (*Ples*), *žute zvijezde*, *žute svijeće* (*20 godina*), *žuta žita* (*Mir*), *žuti roj leptira* (*Aprilsko snatren(j)e u dubravi*) i sl.

Ipak, u nekim pjesmama Šimić rabi žutu boju u funkciji komponiranja neobične sintagme pa je tako praznina, koja je u već spomenutim stihovima pjesme *Podne i bolesnik* plave boje, u pjesmi *Cvijet u kavani* žuta. Obje su spomenute pjesme iz *Preobraženja*. Nadalje, u pjesmi *Grad*, *grad žut i sivkast tutnji*, u pjesmi *Tiha mahala* nalaze se *stare žute kuće krovova zelenih*, u pjesmi *Oči* pjesnik metaforizira noći u *duge žute požude*, a pjesma *Žuta sjenka* već u samom naslovu sadrži žutu boju, kao što je sadržana i u podnaslovu pjesme *Ljubav* (*Zgasnuli smo žutu lampu*). U odnosu na žutu boju posebno je zanimljiva pjesma *Bolesnica* u kojoj u središnje dvije strofe (od sveukupno četiri) sve vrvi od žute boje:

Crven refleks neki, te s visoka slazi
Odnikle iz vrta, licem joj se mazi,
Žučkasta se boja zasvijetli i plane
Načas, pa se gasi... il to život sane?

Sve je **žuto**, o **žuto**: soba i sjaj dana
I svela na prozor oslonjena grana;
I **žut** vonj da bude, zato su u loncu
Dva nevena **žuta** blizu svomu koncu.

U ovoj pjesmi žuto se može povezati sa drugotnim značenjem te boje koje je spomenuto u smislu smrti, za razliku od prvotnog značenja radosti, energije, svjetlosti, vjere i sl. Već u prvoj navedenoj strofi može se naslutiti da je žuta boja u funkciji pjesnikova buđenja sumnje u dolazak smrti.

U vidu sinestezije Šimić proširuje žutu boju i na miris, vonj, na čitavu sobu i sjaj dana, sve do konvencionalno žutih nevena uz koje nanovo aludira na smrt, jer su *blizu svom koncu*. Žuta je boja u ovoj pjesmi toliko prisutna da je dovoljno izdvojiti tek strofe u kojima se spominje da bi se iščitalo potencijalno značenje žutila u pjesmi. *Vonj žutila* nosi ponajveću snagu značenja asociirajući na bolest, raspadanje. Na taj je se način može protumačiti i u pjesmi *Toplo popodne*:

*Na divanu od **žutog** baršuna
Mi sjedimo već poslijepodne cijelo;
I slatko nam je: u vazi cvijeće svelo
I bolesnog je daha soba puna.
Polako stare čitamo romane,
Požutjele i davno napisane.
(...)
Polako usne šanu ko iza sna
U stihu neko **žuto** osjećanje.*

U prvoj je strofi upotreba žute boje uglavnom uobičajena, iako se javlja u okolnosti povezanoj s bolešću (*I bolesnog je daha soba puna*), no na samom koncu pjesme događa se preobraženje i žuta se boja prilično udaljava od konvencionalne sintagmatske sveze u prilično apstraktno *žuto osjećanje*. Neizostavna je pjesma u prozi *Ogledalo* koja počinje na sljedeći način:

Žut, malen salon pokriven nevidljivo tananim velom šutnje, miriše starošću. Miris kao u staroga zlatnoga vina i septembarskih ruža u agoniji.

Neke od prvih asocijacija na crvenu boju određuje i funkcija njezina simbolička značenja među koja svakako idu krv i ljubav. Crvena kao topla boja snažnog intenziteta u Šimićevim pjesmama nerijetko služi, u stilskom smislu, kao element za kontraste, ali i figure poput personifikacije, metafore i sl. Ponekad je kombinira i s komplementarnom zelenom tvoreći tako sklad:

*Laki šuštaj?
Dolje
nad **zelenom** vodom
krvare **crvene** noge mjeseca (Veče i ja)

Iziđi na svoj prozor
gledaj:
Daleko gdje se preko šuma i **crvenih** kuća svijetle obale
sa **zelenom** se vodom moje tijelo igra (Povratak)*

U prvom navedenom primjeru boje su skladne, no zelena se koristi konvencionalno, dok upotreba crvene čini potpuni odmak i oslikava ekspresionistički izraz pjesnikova doživljaja – personificiranog mjeseca čije crvene noge krvare. Već taj primjer potvrđuje spomenutu asocijaciju na crvenu boju (krv) koja dijelom određuje njezino značenje. U drugom je primjeru boja svakako dekorativan element, s obzirom na zelenu vodu koja je prilično čest motiv kada je u pitanju zelena boja, te crvene kuće kao ekspresionistički izraz.

Crvena se boja izravno povezuje s krvi i u pjesmi *Moja draga, prijatelj i ja*, s tim da je značenje nanovo negativno (smrt) što potvrđuje posljednji stih:

*Kroz prostor
crven mlaz
moje krvi
prska*

Srce jede gladna Smrt

Šimić crvenu kombinira i sa crnom s kojom tvori gotovo mističnu ili pak fatalnu kombinaciju:

*Na rubu polja između crnih stabla
crveno mrtvo obješeno sunce (Teški zrak)*

*Snu
razmotaj crven težak pokrov povrh mene
i nada mnom neka crno nebo noći
vječno
ćuti
(Mrtva ljubav)*

I crvena i crna u ovim primjerima imaju negativno značenje, u funkciji aluzije na smrt.

Zelena se boja u *Sabranim pjesmama* spominje tek 13 puta, i to mahom u ustaljenim kombinacijama, a ne apstraktnim, ekspresionističkim. Od toga, dva se puta zelena boja ističe imenicom *zelenilo*, no ipak je se može ovdje pribrojati. U ekspresionističkom se tonu javljaju tek *kroz plavo veće zelenkaste lampe (20 godina)*, personificirana noć koja *sipa zelene zvijezde (Ples)*, *očaj blijed i bolesno zelenkast* koji pjesnik poznaje (*Mladić*), oči drage uspoređene su sa *zelenim bezdanom (Utjeha očiju)*, a u pjesmi *Tiha mahala* ističu se stare žute kuće sa zelenim krovovima, što naginje impresiji. U ostalim se stihovima zelena boja javlja uz vode, jezera (čak u naslovu pjesme *Večernja pjesma o oblacima i zelenim jezerima*), livadu i lug, u prilično konvencionalnom karakteru što nije karakteristično za ekspresionizam.

Ljubičasta se boja u *Sabranim pjesmama* javlja tek jednom, u stihu pjesme *Vrtovi u dolu*, kao i purpurna u stihu pjesme *Pobožna pjesma*:

Ljubičasta svjetla gase se i gase

*Pa kroz **purpur** noći i miris molitava
Mre za Tobom. Divna Ružo! Bijela Ljubavi!*

Rijetka upotreba takvih boja u ekspresionizmu nije neobična s obzirom na činjenicu da se preferira upotreba čistih boja. Uz ljubičastu i purpurnu kao odmak od čistih boja navodi u jednom stihu pjesme *Samoća na vodi* bakrenastu:

*Nad vodom sjaju njina nijema **bakrenasta** stroga lica*

Jedina mješavina boja koju Šimić kreira je jednostavno *šarena* koju u *Sabranim pjesmama* upotrebljava tek tri puta: *šareni findani (Bule)*, *šarena odijela* koja nose djeca (*Tiha mahala*) i kavana koja *lebdi šareno fantastična i šumi i sanja (Bog i gradsko popodne)*.

I akromatske boje zastupljene su u pjesništvu Antuna Branka Šimića, bijela, crna i siva, pa je tako u Šimićevom pjesništvu po učestalosti korištenja na prvome mjestu plava, a odmah potom bijela boja koja se u *Sabranim pjesmama* spominje u različitim varijantama (*bijel, bjelji, bjelkast, bjelina*) čak 83 puta. Ponekad se uz bijelu boju dodaju pridjevi blijed, svijetao u smislu funkcije pojačavanja ekspresije, no njihova je čestoća upotrebe izvan konteksta boja. Bijela⁷ boja u Šimićevim stihovima ima dvojako značenje. S jedne strane označava radost, vjeru, čežnju, dobro, prirodu, tijelo... :

*Visoke pjane naše radosti: naša **bijela** jedra (Pjesma iznad zemlje)*

Žena

*što sja žarkim bojama odijela
namirisanom **bijelom** puti tijela
ne budi više požude
uzdignutim oštrim smijehom (Sudbine u ponoć)*

*Pod šatorom **bijelim** misnik misu misi:*

⁷ Ovdje je zanimljivo primijetiti i grafički aranžman “Mittelachse” koji se, s obzirom na Šimića, nalazi samo u *Preobraženjima*: položaj riječi s leksemom bjeline uvijek je u određenom međusobnom simetričnom položaju.

*Kazula ko srma u suncu se blista,
Zvone svete riječi i kreću glasi tisi
U **bjelinu** dana i svjetlost zraka čista. (Blagoslov žita)*

*Na ribnjaku su labudovi mojih čežnja ispunjenje
Postali su tijelom **najbjelji** mi sni
Tu na plavoj vodi
između dubljina i visina
lebde (Ljetna pjesma)*

... a s druge strane označava bolest (asocijacije na bolničke sobe i sl.), hladnoću, beživotnost i sl.:

*Moja je duša tamno golo jezero
u ladnom **bijelom** danu
Ne lete ponad vode **bijeli** galebovi
Ne šume ispod neba plavi oblaci
O kako stoji sve
ukočeno oštro **bijelo!** (Zima)*

*Jutro
Svjetlost
Kuće budne otvaraju oči
Bijele sjenke k meni plaze*

*Mojoj smrti neće sjati žute svijeće
neće blaga zvona zvoniti
neće majka plakati.
Mojoj smrti sjat će ladne **bijele** zvijezde
Moju smrt će gradom noćna pseta lajati.
(20 godina)*

Kontrasti izgrađeni na bijeloj boji prilično su snažni, osobito oni u kombinaciji s crnom bojom. U pjesmi *Hercegovina* vidljiv je takav kontrast, ali i ekspresionistička upotreba bijele boje:

*Iz tame u me gleda nekoliko svijetlih **bijelih** prozora:
ko nekoliko **bijelih** svećanih časova
iz **crnog** života ljudi*

Bijeli su prozori pojačani epitetom *svijetli*, a bijeli časovi obilježeni kao *svečani*, što je snažna ekspresija, bez obzira na jednako snažan kontrast na kojem se stihovi temelje, s obzirom na tamu iz koje bijeli prozori izvire u izravno obilježene *crne živote ljudi*. Crno i bijelo kao dva polariteta ovdje jasno nude svoje značenje, najjednostavnije izneseno: dobro i zlo, svijetlo i tama.

Što se crne boje tiče, Vladimir Milarić u svome članku *Govor boja* (1957) ističe da se Šimić najadekvatnije izražavao crnom bojom, jer je u njoj punoća značenja očaja s kojim se Šimić susretao u životu i koju je ugradio u dio svojih pjesama. Crna ima funkciju izrazitog potenciranja, a ta je funkcija snažnija kada se uz nju navode riječi koje dodatno pojačavaju emocionalnost, ekspresiju koja zalazi u apstrakciju:

*Zar bi moja duša htjela
da neko iziđe iz tajanstvene noći
i stupi k njoj u njezinu samoću
na **crnoj** nijemoj vodi?
(Samoća na vodi)*

*Slušam:
visoki plavi vodoskoci čeznu
zvijezde koje nikad dosegnuti neće
i u meni **crno** teško srce
tuče tuče
(Prva noć samoće)*

*Kraj ljubavi u duši mrtvo zvoni
Veče slazi s neba plavo
Spuštam tihe **crne** zastore (Mrtva ljubav)*

Uz pridjev *crn* vežu se riječi poput *tih*, *težak*, *nijem*, *bespokretno*, *uvelo*, *mrtvo*, *dugo*, *nepoznat*, *dubok*. Sve do jedne aludiraju na negativno značenje, tmurnu atmosferu punu upravo očaja, ružnih slutnji, smrti.

Jasno je da se pridjev *crn* ponekad javlja sam kao odredbena riječ koja jednostavno dočarava atmosferu, iako ponekad i tada nosi simboličko značenje kao u primjerima:

*Ispod brežuljaka **crni** vlak se vuče
odmjereno udara
i vrišti
svoj dolaz još dalekoj nevidljivoj stanici (Hercegovina)*

*Mi potonemo u **crn** ponor snova
i snivamo da svi smo davno pomrli
Već bezbroj ljeta ležimo (Bolesnik)*

*Plavo podne sjedi
na oblacima
U jednoj sobi kamo ne ulazi niko
bolesnik mre
Kraj njega ćuti **crna** tica (Podne i bolesnik)*

Simbolično značenje crne boje, najizraženije u posljednjem primjeru, predosjećana je, nadolazeća, prijeteća smrt. Uz atmosferu koju dočarava, neizbježno je osjetiti i značenje koje naglašava osobito crna boja, a koje je u Šimićevim pjesmama mahom negativno, odnosno ni u jednom se slučaju crna boja ne nameće u smislu svečanosti ili otmjenosti. Primjeri u kojima crna boja ne odiše ekspresivnošću oni su u kojima pjesnik opjevava *crne oči* svoje drage, no već u drugoj pjesmi spominje anđela koji šeće između kuća i *svojima crnim očima me gleda*, gdje se motiv crnih očiju može čitati i kao oksimoron s obzirom na to da je riječ o anđelu. Snažnu ekspresiju u pjesmama nosi i nekoliko puta ponavljan *crn bezdan*, *crna vječnost/crn plašt vječnosti*, *crne muke*, *crno cvijeće* i sl. Crna se boja u Šimićevim *Sabranim pjesmama* javlja čak 59 puta i samim je tim treća po redu od najčešće upotrebljivanih boja A. B. Šimića.

Siva se akromatska boja često doživljava kao bezlična, neutralna ili s primjesom osjećaja ravnodušnosti, bez određene poruke ili pak s okretanjem prema negativnome. U *Sabranim se pjesmama* spominje samo 13 puta, s tim da u pjesmama koje spadaju u *Preobraženja* tek jednom, u pjesmi *Mladić* u kombinaciji sa *blijedim*, bolesno zelenkastim očajem i *strahom crnog bezdana*:

*Ja poznam očaj blijed i bolesno zelenkast
s pogledom u prazna lica ljudi u **sivomu** zraku
i sa strahom ispred crnog bezdana u duši*

Već je ovaj primjer dovoljan da se odredi svrha sive boje kao odrednice negativnog raspoloženja, atmosfere, osjećaja, u skladu s crnim strahom, ali i bolesnim očajem. Siva u većini slučajeva ne nosi skriveno značenje, već se uz nju izravno upućuje na ono što ona i dočarava pa tako Šimić u pjesmi *Bog i gradsko popodne* kaže da su lica *siva dosadna i prazna*, u pjesmi *Prazno nebo* je *praznina*, ali i *beskrajna pustinja siva*. U tri se primjera siva boja spominje u kombinaciji sa žutom čime čini svojevrsan kontrast, ali na značenjskoj razini osjeća se povezanost, opet u negativnom kontekstu žute kao bolesti, izdaje ili sl.:

*Pokriven sivim žutim prnjama
posrćem preko razmrskanog svijeta (Ljubomora)*

*Draga, ovaj grad, što žut i sivkast tutnji,
Pije svakog dana krv iz moga tijela (Utjeha očiju)*

*Starinski orah, te polako sane,
Kô bonik, duge nadvio je grane
Nad žut i sivkast krov poniske kuće. (Mjeseca srpnja)*

U zaključku, može se reći da je Šimić u punoj mjeri koristio boju kao sredstvo pjesničkog izraza, pridavši joj pritom emocionalna značenja, simbolička, stavlajući je u kontraste, gradeći od nje metafore, personifikacije, postizujući izrazite lirske intenzitete (Milarić 1957). U osnovne je boje unio posebnost izraza, unutarne ekspresije svijeta, života, smrti, bolesti i tako stvorio paletu boja na kojoj dominira plava, bijela, crna, žuta, crvena.⁸ Pridjev *modar* ubraja se u plavu boju kao njezina varijanta, jednako kao što se pridjev *rumen* ubraja u crvenu boju. Modra boja javlja se u *Sabranim pjesmama* samo 16 puta, a rumena dva puta.

Akromatske boje u Šimićevim pjesmama, crna, bijela i siva nose snažan dojam, osobito u ekspresionističkim sintagmama, kao npr. *crna vječnost/crn plašt vječnosti*, *crna muka* u kojima u crno boji vrijeme i osjećaje ili pak *najbjelji sni*, *lijepa bijela laž* kao primjeri u kojima Šimić gotovo sinestezijski

⁸ Plava boja kao dominantna javlja se u *Sabranim pjesmama* čak 99 puta, slijedi je bijela koja se javlja 83 puta pa crna 59 i žuta 51 put. Crvena boja, čija značenja variraju od negativnog prizvuka smrti do osjećaja ljubavi, javlja se 36 puta. Zlatna boja, pomalo netipična za ekspresionizam, s obzirom na činjenicu da su dominantne čiste boje, kod Šimića se javlja 15 puta, dok se zelena javlja, kao i akromatska siva, 13 puta. Šarena, bakrenasta, ljubičasta i purpur javljaju se kao nekakve obojene varijante sveukupno šest puta.

pa i gradacijski niže pojmove i boji snove i, posebno apstraktno, laž. Vjeruje se da ljudi sanjaju u bojama, no rijetki se toga sjećaju. Raširena su tumačenja boja u snovima, no ona se uglavnom poklapaju s već navedenim značenjima, pa se tako Šimićevi *najbjelji sni* mogu povezati s težnjom istini i čistoćom.

Učestalost i funkcije uporabe boja u Čerine

Plava boja u pjesmama Vladimira Čerine nema jednaku snagu kao ista boja u Šimićevim pjesmama, ali ipak je važna po stupnju učestalosti ponavljanja u pjesmama. U većini se slučajeva Čerinina plava odnosi na pučinu (*Jedno božje veče*), svod (*Na kiši*), odnosno nebesa (*Na pučini*, *San djetinjstva*), nebo (*San djetinjstva*), pri čemu se koristi u impresionističkom stilu prije nego ekspresionističkom. Na temelju toga može se zaključiti da je njegova plava manje snažna kao i manje izražena od šimićevske, ekspresionističke plave. Ipak, Čerina u plavo boji i zvijezde, melodije, srce ljubičica, visine sunca i sl., kao u primjerima:

(...)

*Kada večer prospe svilu prvog mraka,
Kada noć zastruji milost zvijezda **plavih**,
Od sto pustih čežnja nestaje mi zraka,
U meni se tamni bol beskraj javi.*

(...)

(*Muka tamnice*)

Također, nekoliko je primjera i u stihovima pjesme *Molitva bludnici* koja obiluje bojama, iako većinom neekspresionističkog karaktera, poput *svijetlog dana*, *bijele ruže* i sl. Ipak, u tim se stihovima *plave visine sunca* i *kuca plavo srce ljubičica*. Isto tako, javlja se i *zeleni mir*, sintagma koja predstavlja svojevrsnu sinesteziju uzmemo li u obzir tumačenje zelene boje kao dobro uravnotežene prema viđenju umjetnika, kako je već spomenuto. Također, već je navedeno šire povijesno i narodno doživljavanje zelene boje koje se može povezati s opuštenošću, što je apstraktno naznačio i sam Čerina izrazom, odnosno upotrebom zelene boje u svojem stihu. Upotreba zelene boje u tom je stihu jedina u čitavoj Čerininoj zbirci *Pjesme*. Povežemo li je sa Šimićevom upotrebom zelene boje, vidljiva je poveznica jer ni sam je Šimić nije koristio mnogo, a mahom je to bilo u nekoj konvencionalnoj, neekspresionističkoj sintagmi.

(...)

*Dok ti ideš skromna, gledajuć preda se,
Dobra ženo, vidi, više tvoje glave
Sve visine sunca ljeskaju i **plave**
I sa svih se strana božje ptice glase.*

*O, raduj se, ženo, ovom **svijetlom danu**,
U očima tvojim **rumen** sunca bljeska,
Uzmi ružu **bijelu** i salomi granu,
Rad tebe se more prelijeva i ljeska.*

*Skini tugu, ženo, sa čela i lica,
Mir **zeleni** s krošnjâ čarlija i hladi,
Slušaj, kuca **plavo** srce ljubičica
I lije se miris bagremova mladih.*

Upotreba boja u ovoj se pjesmi može tumačiti i kao impresija i kao ekspresija. Ekspresija je vidljiva u posljednjoj strofi pjesme u već spomenutim primjerima. Čerinino *plavo srce ljubičica* podsjeća na ekspresionističko djelo Van Gogha, *Irisi*, kao i Šimićeve stihovi iz *Pobožne pjesme*:

*I kad noću cvijeće otvara usta **plava**,
Otvara se i duša moja ko cvijet ubavi*

Crvena se boja u zbirci *Pjesme* javlja devet puta, i to na četiri mjesta u vidu leksema *rumen*, od toga nekoliko puta kao imenica i jednom u jarko crvenoj varijanti, odnosno grimiznoj:

*Otkuda sam došo? Crni trag mi buji
U visoku mraku gore ili stepe?
I ginu li šume goleme i lijepe
Rumeni gdje oluj po sve noći huji? (Tuga nomada)*

*Oblaci, ostrva, krajine, **rumeni**,
Sve se u zvucima ziba;
Svjetovi gore ko **crveni** numeni,
Moj mozak se svemirom giba.*

(...)

Ja vidim gradove, granice, svjetove,

*Grimiz se maštama lijeva;*⁹
Rumen se truni na čudesne cvjetove,
Moj obzor u plamenu sijeva (Samoća i vino)

Crvena boja u Čerininim stihovima ne aludira toliko na negativan kontekst kao što je slučaj u Šimićevim stihovima, ali ne nosi ni značenje izravno povezano s emocijama poput radosti, ljubavi ili slično. Njezin je efekt u ovim stihovima ekspresionistički, u skladu s unutarnjim doživljajem lirskog subjekta, s tim da u prvom primjeru značenjski može obuhvatiti negativnu slutnju, osobito u kombinaciji sa crnom bojom, kao što je to kod Šimićevih pjesama *Teški zrak* i *Mrtva ljubav*. U pjesmi *Tuga nomada* ta je slutnja izražena i stilskom figurom kojom su stihovi formulirani, retoričkim pitanjima. Odgovora nema, on je tek slutnja čiji smjer definiraju upravo boje, odnosno kombinacija crvene i crne koja upućuje na negativno, bez obzira na kontekst pjesme u cjelini.

Keti Remetin (Remetin 2000) u istim je stihovima primijetila pjesnikovu ponesenost prirodom u kojoj Čerina kao da propituje krhkost čovjeka u neravnopravnom odnosu s dubinom mraka ili olujom. U drugom je primjeru osobito zanimljiva ekspresionistički obojena sintagma *crveni numeni*¹⁰. Diskutabilno je je li Čerina upotrijebio upravo taj izraz značenjski smisljeno ili ne. Ipak, sam je spoj ekspresionistički, a cijela je strofa formirana sinestezijom boje, zvuka, pokreta, što također ide u prilog ekspresionističkoj poetici.

Bijela se boja u Čerininim *Pjesmama* navodi 26 puta, od čega jednom imenicom *bjelina* i jednom komparativom *bjelji*. U kontekst bijeloga mogao bi se svrstati i pridjev *blijed* koji se javlja pet puta, no treba se zadržati na konkretnoj boji. Od akromatskih boja, bijela je i kod Šimića najčešće upotrijebljena, i kao i kod njega, javlja se ponekad u konvencionalnom tonu u smislu *bijelo cvijeće* (*Molitva bludnici*, *Bluminija*, *Poslije mučenja*), *ruža bijela*, *bijeli dani* (*Molitva bludnici*), *bijeli dan*, *od svjetlosti bijelo* (*Tuga nomada*), *bijeli labud* (*Čemer i daljine*) i sl. Ipak, niz je stihova ekspresionistički obojen:

Svim nebom trepte zvijezde sane,
*Po rosi dišu **bijeli** puti.*

⁹ *Grimiz* također prema Anićeveu rječniku (Anić 1998) označava jarko crvenu boju. Ovaj je stih jedini primjer u kojemu Čerina upotrebljava taj izraz, ali nije zanemariv jer nudi prilično snažnu, apstraktnu ekspresiju.

¹⁰ Numen je, prema Anićeveu rječniku (Anić 1998) naziv kojim su stari Rimljani imenovali nedokučivu volju i moć bogova ili pak samo božanstvo.

*A sve su boje u toj duzi
I sreća **bijela** u snu živi,
Ljepote trepte tek u tuzi -
Živote moj ko jesen sivi.
(Ardenza)*

*Stabla **bijela** uz svete zide
Pasu kamen srebrom zvona;*

*Zidom žene de la Pena
U sedefu od **bjelina**,
S njima nujan Grendorž od Tena
Sam i mrtav kraj kamina.
(Čemer i daljine)*

*Sve što pusta varoš rastvorena ima:
otpuštene, trule, pod teretom žiga,
kao **bijela** bašta obećanja prima
i rješava duše balzamom veriga.
(Orcagna)*

Bijela je i *rosa*, *visine* (Orcagna), *tuđina* (Anagra), *ruke bijele i meke* (Tišina) kao što su ruke bijele u Šimićevoj pjesmi *Molitva na putu*. Bijelo u Čerininim pjesmama ne nudi drugotno značenje u smislu bolesti kao što je to kod Šimića, već se veže uz sreću, što se izravno prikazuje u stihu pjesme *Ardenza*, vjeru, čistoću, nadu. Nije korištena u smislu kontrastiranja, no Čerinine boje često tvore sinestezijski utisak.

Crna je boja kod Čerine druga po zastupljenosti u zbirci i spominje se 17 puta. I kod Čerine je u službi naglašavanja negativnog, mračnog, očajja, ali u manjoj mjeri nego što je to u Šimićevim stihovima. I kod Čerine su klasično *crne noći* (Tišina), *crn mrak* i *crna noć* u pjesmi koja i u naslovu nosi istu boju (*Crna noć*), *crne dubine* (*Poslije mučenja*) i sl. U nekim je stihovima vezana uz imenice koje jasno označuju njezino značenje, poput *crna tuga* (*Crna noć*, *Pustinja*), *crne slutnje* u pjesmi *Crna noć*, tuga i strava u *Noćnim vjetrovima*, samoća u *Groznici srca*:

*Vjetar šumi, šumi more **crnih** nada!
(Crna noć)*

*Iz zidova **crnih** i mrkih zgrada
Strava i tuga bezutješna bije;
(Noćni vjetrovi)*

*Svaka ljubav tvoja trula s tobom gine;
Ko dva **crna** groba mi živimo sami.
(Groznica srca)*

Siva boja javlja se u zbirci tek tri puta, a srebrna kao njezina varijanta (po sličnosti) četiri puta. Ni jedna ni druga nisu upotrijebljene u ekspresionističkom smislu, u čemu se također osjeća Čerinina inferiornost kao ekspresionističkog pjesnika u odnosu na Šimića. To se može možda obrazložiti i tvrdnjom Viktora Žmegača (Žmegač 1997: 121) o opreci između prirodnosti i artifičijelnosti. Šimić je “prirodan” ekspresionist, dok bi Čerina bio “manje prirodan” impresionist s obzirom na uporabu srebrne boje. Naime, upravo je uporaba srebrne i zlatne u smislu stvaranja kontrasta između prirodnog i neprirodnog jedno od važnijih obilježja impresionizma, a ne ekspresionizma.¹¹ Čerina tako navodi *sivo stijenje* (*Noćni vjetrovi*), *sivo nebo* (*Na kiši*) i stih *živote moj ko jesen sivi* koji nosi relativno dublje značenje u odnosu na prethodne primjere. No, *srebrna zvona, srebrne mirne zrake* (*Čemer i daljine*) i:

*Sulamit, gledaj: večeri plivaju
Na mjesecu **srebrene**, mirne
(Samoća i vino)*

*Po sobi je padoo **srebrni** tâk
Staroga, teškoga sata;
Kroz prozor je s polja išao mrak
Svjetla, baršuna i zlata.
(Tišina)*

U prvom su primjeru personificirane večeri koje poprimaju blago ekspresionistički ton zbog toga što se *srebro mjeseca* lako uočava kao posve prirodni element mraka, dok se u primjeru stihova pjesme *Tišina* navodi *srebrni tak* koji se odnosi na obojen otkucaj *staroga, teškoga sata* (sinestezija). To je očito naglašeno artifičijelna uporaba srebrne boje, dakle prije svega impresionistička. Štoviše, prema Žmegaču (Žmegač 1997:121) uporaba zlatne boje u

¹¹ Prema (Žmegač 1997: 121).

artificijelnome smislu samo potvrđuje prethodni navod. Zaista stihovi “*mrak / Svjetla baršuna i zlata*” zaista djeluju artificijelno s obzirom na doživljaj mraka, napose usporede li se sa srebrnom mjesecinom. Kao da je ovdje stih diktirala rima: sata- zlata, a ne funkcionalna uporaba boje u smislu izražavanja ekspresionističke funkcionalnosti.¹²

U Šimićevim *Sabranim pjesmama* pridjev *srebrn* javlja se tri puta (*srebrni pokali* u *Pjesmi iznad zemlje*, *srebrn-kaplje* u pjesmi *Pogledi*, *srebrna voda* u pjesmi *Čamac*). Svaka od ovih uporaba adekvatna je jer su pokali srebrni, kao i vode. Unatoč tome, Šimićeva oskudna upotreba srebrne boje ide u prilog ekspresionističkoj upotrebi čistih boja, a ne izvedenih, pastelnih, artificijalnih zlatnih i srebrnih, upravo kako bi se naglasila prirodnost, a na impresionistička artificijelnost.

Zaključak

Boje su jedan od važnih elemenata u ekspresionističkom pjesništvu, ali i slikarstvu. Naglasak je na njihovoj apstraktnoj upotrebi, a ne konvencionalnoj pa su tako u ekspresionističkom pjesništvu primjerice *zvijezde plave*, *žuto osjećanje*, kao što je skupina likovnih umjetnika (i istoimeni godišnjak) iz 1911. godine nazvana *Der blaue Reiter*, odnosno *Plavi jahač*, na čelu s Kandinskim i Marckom. Upravo je plava boja karakteristična za ekspresionizam i njezina je upotreba izrazito očita i kod Šimića pa i kod Vladimira Čerine. Cvjetko Milanja je Čerinine stihove uveo u izbor ekspresionističkih pjesnika i stihova u svojoj knjizi *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma* (Milanja 2002a), što potvrđuje Čerinu kao pjesnika ekspresionističkih nota, barem u jednome svome dijelu.

Boja je zanimljiv element obojenog jezika, kako to naziva Ivanišin: izražava kudikamo više od same sebe, otvara mnoga značenja, mnogo simbolike, mnoge emocije. Zbog toga se može reći kako “u našem životu, kao na slikarevoj paleti, postoji samo jedna boja, koja životu i umjetnosti daje smisao. To je boja ljubavi” (Marc Chagall). U tom smislu, i Šimić i Čerina obojali su svoje pjesme bojom ljubavi – ostavljajući nama da je rastumačimo.

¹² Ovo je ujedno očit primjer pretapanja impresionizma u ekspresionizam.

LITERATURA

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Bagić, Krešimir. 1997. *Antun Branko Šimić: mogući portret pjesnika*. U: *Quorum* (4): 33 - 47.
- Bošnjak, Branimir. 2002. *Figure tijela u pjesništvu A. B. Šimića*. U: *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Zbornik radova I. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*. Zagreb: altaGAMA.
- Brlenić-Vujić, Branka. 2004. *Orfejeva oporuka : od moderne do postmoderne*. Osijek: Matica hrvatska.
- Čačinović, Nadežda. 2002. *Kratka povijest pojma ekspresije*. U: *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Zbornik radova I. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*. Zagreb: altaGAMA.
- Čerina, Vladimir. 2000. *Pjesme*. U: *Klasici hrvatske književnosti II - Pjesništvo*. Zagreb: Bulaja naklada.
- Ivanišin, Nikola. 1990. *Fenomen književnog ekspresionizma*. Zagreb: ŠK.
- Kandinski, Vasilij. 1999. *Duh apstrakcije*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- Konstantinović, Zoran. 1967. *Ekspresionizam*. Cetinje: OBOD.
- Milanja, Cvjetko. 2002.a *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Milanja, Cvjetko. 2002.b *Utopijske značajke teorijskog uma hrvatskog ekspresionizma*. U: *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Zbornik radova I. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*. Zagreb: altaGAMA.
- Milarić, Vladimir. 1957. *Govor boja*. U: *Izraz: časopis za književnu i umjetničku kritiku* 1(10):2.
- Remetin, Ketii. 2000. *O nekim stihovima Vladimira Čerine*. U: *Hrvatska revija*, 50(2/3): 573 - 578.
- Stamać, Ante. 1977. *Slikovno i pojmovno pjesništvo*. Zagreb: Liber.
- Sorel, Sanjin. 2002. *Thanatomorfološki aspekti hrvatskoga ekspresionizma*. U: *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Zbornik radova I. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*. Zagreb: altaGAMA.
- Šicel, Miroslav. 2007. *Hrvatski ekspresionizam*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Šimić, Antun Branko. 2000. *Sabrane pjesme*. U: *Klasici hrvatske književnosti II - Pjesništvo*. Zagreb: Bulaja naklada.
- Tanhofer, Nikola. 2008. *O boji*. Zagreb: Novi Liber.
- Vučković, Radovan. 1969. *Preobražaji i preobraženja (O Antunu Branku Šimiću)*. Sarajevo: Svjetlost.
- Žmegač, Viktor. 1997. *Duh impresionizma i secesije*. Zagreb: ZZOK.